

บางมูลนาก : เมืองภูมิในอดีต

“บางมูลนาก” เป็นชื่ออำเภอหนึ่งของจังหวัดพิจิตร มีที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านฝั่งตะวันออก อยู่ห่างจากตัวจังหวัดพิจิตรทางรถไฟ ๕๐ กิโลเมตร และตามทางรถยนต์ ไปตามถนนสายพิจิตร-เขารูปช้าง-ตะพานหินถึงบางมูลนากประมาณ ๕๒ กิโลเมตร บางมูลนากเป็นอำเภอที่ตั้งอยู่ใต้ตัวจังหวัดพิจิตร เป็นอำเภอใต้สุดทางจังหวัดพิจิตรด้วย และมีสถานีรถไฟบางมูลนากอันเป็นสถานีรถไฟสายเหนือห่างจากกรุงเทพมหานคร ๒๙๖ กิโลเมตร

ก่อนที่จะมาเป็นอำเภอบางมูลนากในปัจจุบันนี้นั้นท้องที่อำเภอบางมูลนากในอดีตเคยเป็นเมืองภูมิมาก่อน ซึ่งมีที่ทำการอยู่ที่บ้านหนองเต่า ตำบลภูมิ จากคำเล่ากันต่อ ๆ มาแต่โบราณว่า มีพระธรรมยา เป็นผู้ว่าราชการเมือง แต่หาหลักฐานไม่พบว่า พระธรรมยา เป็นผู้ว่าราชการเมืองตั้งแต่สมัยใด อาจจะเป็นสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหรือสมัยอยุธยาก็ได้ ปัจจุบันมีผู้สร้างศาลพระธรรมยา ที่วัดหนองเต่า ตำบลภูมิ มีคนนับถือกันมาก และมีคนบนบานศาลกล่าวกันอยู่เสมอ

จากหลักฐานที่พอจะค้นคว้าได้เกี่ยวกับ เมืองภูมิ ก็คือจากใบบอกเมืองพิจิตร ตักราช ๑๒๕๑ (พ.ศ. ๒๔๓๒) ในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้กล่าวว่า พระณรงค์เรืองเดช เป็นผู้ว่าราชการกรมการเมืองภูมิ และได้กล่าวถึงคำเล่าลือมาแต่โบราณเกี่ยวกับเมืองภูมิ การเก็บภาษีอากรด้วย สำหรับใบบอกเมืองพิจิตรนั้นนับว่าน่าสนใจยิ่ง ผู้เขียนขอคัดลอกมาลงไว้เป็นบางตอนดังนี้

“ข้าพเจ้าหลวงศรีสงคราม ปลัดผู้รักษาเมืองและกรมการเมืองพิจิตร บอกรับนิบัตรลงมายังท่านออกพันนายเวน ขอได้นำขึ้นกราบเรียนแต่ พณ หัวเจ้าท่านลูกขุน ณ ศาลาทราบ ด้วยตั้งแต่ข้าพเจ้าขึ้นไปรับราชการฉลองพระเดชพระคุณอยู่ ณ เมืองพิจิตร หามีข้าหลวง เสนา ภาษีอากรไปเก็บค่านาภาษีอากรแก่ผู้ว่าราชการเมือง กรมการ แลราษฎรในแขวงเมืองภูมิตั้งเมืองพิจิตรไม่ ข้าพเจ้าจึงได้ไต่ถาม พระณรงค์เรืองเดช ผู้ว่าราชการ

ไปที่บางมูลนากปัจจุบันจึงตั้งตำบลหนองเต่าขึ้นที่เมืองภูมิเดิม ต่อมาเปลี่ยนเป็น ตำบลภูมิ จนถึงปัจจุบันตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของที่ว่าการอำเภอบางมูลนาก

ตำบลภูมิมีหมู่บ้าน หนองเต่า บางลำภู ห้วยกรวด วังพรม เพชรลูกกา ลำประดา ไตโสน และ หนองสะเดา

ที่มาของชื่อหมู่บ้าน หนองเต่า เล่ากันว่าเมื่อพระเจ้าแผ่นดินสมัยอยุธยาองค์หนึ่ง ได้เสด็จประพาสป่าตามช้างป่างานเฝ้าชื่อ “อ้ายโพธิ์ทางกร่าง” เมื่อมาถึงหมู่บ้านนี้ได้พบนายพรานท้องถิ่นชื่อ “นายยา” จึงอาสาพาไปค้นหาช้าง เมื่อเสด็จไปถึงหนองน้ำแห่งหนึ่ง พระองค์จึงหยุดพักและเสวยอาหาร ขณะที่พักอยู่นั้นได้ทรงเบ็ดและได้เต่ามา ๑ ตัว จึงให้แกงเต่าเสวย โดยใช้กระดองเต่าแทนหม้อแกง ปรากฏว่าเสวยได้มาก จึงได้ตั้งชื่อหนองน้ำนี้ว่า “หนองเต่ากินเบ็ดทั้งเผ็ดทั้งร้อน” และเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “หนองเต่า” และตั้งหมู่บ้านนี้เป็นเมืองภูมิพระราชทานด้วย โดยให้นายยา (นายพราน) ครอบครอง นายยาก็คือ พระธรรมยา นั้นเอง หนองเต่าเคยเป็นตำบล ต่อมาเปลี่ยนเป็นตำบลภูมิ ตามชื่อเมืองภูมิเดิม หนองเต่าจึงเป็นเพียงชื่อหมู่บ้านอย่างเดิมส่วน เพชรลูกกา มีคนเก่าเล่าให้ฟังว่า มีนายพรานเคลือบเข้าไปล่าสัตว์ในหมู่บ้านซึ่งเคยเป็นป่ามาก่อน ขณะที่แกงพักกินอาหารที่ริมหนองซึ่งมีต้นคล้อยอยู่ต้นหนึ่ง แกงเห็นรังกาอยู่บนยอด และมีไข่กาอยู่ในรังเป็นแสงสกุวาวเหมือนเพชร แกงมีความพอใจอยากได้แต่ไม่สามารถขึ้นเอาได้เพราะสูงมาก แกงจึงกลับไปเล่าให้ญาติพี่น้องฟังที่บ้าน เมื่อญาติพี่น้องไปดูก็ไม่พบอีก ต่อมาแกงไปสร้างบ้านเรือนในหมู่บ้านนี้แล้วตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านเพชรลูกกา” สำหรับหมู่บ้าน หนองสะเดา คุณบุญยัง ศรีสอน ได้เรียบเรียงไว้ว่า เดิมชื่อ บ้านหนองสีดา เพราะผู้คนที่มาอยู่อาศัย มาจากบ้านหนองสีดา จังหวัดสระบุรี เมื่อย้ายมาจึงตั้งชื่อหมู่บ้านเหมือนบ้านเดิมและหมู่บ้านนี้เดิมขึ้นกับตำบลบางไผ่ ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น บ้านหนองสะเดา เพราะมีต้นสะเดาใหญ่อยู่ใกล้หนองเมื่อราว ๒๐ ปีเศษมานี้ ได้ย้ายมาขึ้นกับตำบลภูมิห่างจากหมู่บ้านเดิมประมาณ ๑ กิโลเมตรเศษ

๗ ห้วยเขน

เป็นชื่อตำบลและหมู่บ้าน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของตำบลภูมิ ที่มาของ “ห้วยเขน” มีเรื่องเล่ากันอีกทางหนึ่งแตกต่างจากที่ผู้เขียนกล่าวไว้ในเรื่องวัดห้วยเขน ว่าเนื่องจาก

กรมการเมืองภูมิจำให้ถ้อยคำแจ้งความว่า เป็นคำเล่าลือต่อๆ กันมาแต่โบราณ พระธรรมยา เป็นผู้ว่าราชการเมืองภูมิจำ ครังพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินพระองค์โตมิได้ปรากฏ . . . พระเจ้าแผ่นดินโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมยกพระราชทานค่านาภาษีอากรในแขวงเมืองภูมิจำให้แก่ พระธรรมยาฯ ถึงแก่กรรมแล้ว เป็นเทพารักษ์อยู่ที่เมืองภูมิจำ ราษฎรนับถือพระธรรมยา- เทพารักษ์ว่า ศักดิ์สิทธิ์ จึงหาได้มีข้าหลวงเสนาเจ้าภาษีอากรไปเก็บค่านาภาษีอากรกับราษฎร ในแขวงเมืองภูมิจำ . . .”

และจากราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐ แผ่นที่ ๑๒ วันที่ ๑๘ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) ได้กล่าวถึงข้าราชการกระทรวงมหาดไทย ผู้เขียนขอคัดลอกเฉพาะเมืองภูมิจำ มีข้อความว่า

เมืองชั้นเมืองพิจิตร

เมืองภูมิจำ

ผู้ว่าราชการเมือง พระณรงค์เรืองเดช

เป็นที่น่าสังเกตว่า เมืองภูมิจำ เป็นเมืองชั้นของเมืองพิจิตร และมีผู้ว่าราชการเมือง ชื่อ พระณรงค์เรืองเดช ตรงกับไบบอกเมืองพิจิตรที่กล่าวไว้ตอนต้น

ต่อมา ร.ศ. ๑๒๒ (พ.ศ. ๒๔๔๖) การปั้นแขวงปกครองหัวเมือง ได้กล่าวว่า เมืองพิจิตร แบ่งเป็น ๓ อำเภอ คือ เมือง บางคลาน และเมืองภูมิจำ จึงเห็นได้ว่า ตอนนั้น เมืองพิจิตร แบ่งเป็น ๓ อำเภอ และเมืองภูมิจำก็กลายเป็นอำเภอหนึ่งของเมืองพิจิตรไปแล้ว แต่ก็ยังใช้เมืองภูมิจำอยู่ เข้าใจว่าตอนนั้นที่ว่าการอำเภอคงยังตั้งอยู่ที่บ้านหนองเต่า ตำบลภูมิจำ

ต่อมา พ.ศ. ๒๔๕๐ จึงย้ายที่ว่าการอำเภอไปตั้งใหม่ที่ริมฝั่งแม่น้ำน่านด้านตะวันตก เหนือวัดบางมูลนาก เข้าใจกันว่าคงเป็นบริเวณที่ตั้งโรงเรียนบางมูลนากภูมิวิद्याคมในปัจจุบัน เมื่อย้ายมาตั้งที่ว่าการอำเภอใหม่นี้ คงใช้ชื่อ อำเภอเมืองภูมิจำ อย่างเดิมยังไม่ได้ เปลี่ยนชื่อเป็นอำเภอบางมูลนาก หลักฐานเรื่องนี้ผู้เขียนพบในพระราชหัตถเลขาคราวเสด็จ มณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ ๕ กับรายงานตรวจราชการมณฑลพิษณุโลกของสมเด็จพระมหารัชมงคลมุนี ผู้เขียนขอคัดลอกมาลงไว้ดังนี้

ในพระราชหัตถเลขาคราวเสด็จมณฑลฝ่ายเหนือในรัชกาลที่ ๕ นั้น ปรากฏใน ฉบับที่ ๘ ลงวันที่ ๑๒ ตุลาคม ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔) มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“อนุสนธิรายงานเวลาวันนั้น ออกเรือเวลาเช้า ๒ โมงเศษ ฝนตกพริ้วเสมอตลอดวันยั้งคำ น้ำที่ไต่ลดตลงครึ่งหนึ่งกลับขึ้น มาถึงพลับพลาบางมูลนากเหนือที่ว่าการอำเภอเมืองภูมิ เวลาบ่าย ๓ โมง ตามทางที่มาเป็นลักษณะเมืองเหนือซึ่งเคยจำได้อันได้กล่าวมาแล้ว แต่มีน้ำเกิดขึ้นใหม่ ๆ รายกันบ้านคนตั้งที่ริมมาตลอดทาง ในเรือนเช่นนี้มีเกวียนอยู่ในลานบ้าน ได้ความว่า มีนาอยู่ข้างใน เมื่อมาถึงพรมแดนเมืองภูมิมณฑลพิษณุโลกต่อนครสวรรค์ . . . ได้ลงเรือจากพลับพลาไปคุยที่ว่าการอำเภอทำเรียบบร้อยหมจดจ มีທังດິນกวางขวาง สนามหย้าทำดี มีออฟิศไปรษณีย์แลโทรเลขตั้งอยู่ในที่นั้นด้วย ทำหมจดจเหมือนกัน . . .”

สำหรับรายงานตรวจราชการมณฑลพิษณุโลกของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ลงวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๙ (พ.ศ. ๒๔๔๓) ถึงวันที่ ๒๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๖ (พ.ศ. ๒๔๕๐) มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“เวลาบ่าย ๒ โมงถึงที่พักบางมูลนาก พบพระยาศรีสุริยราชวรานุวัติ ข้าหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลพิษณุโลก มาคอยรับอยู่ที่นั้น ได้ขึ้นตรวจอำเภอเมืองภูมิ ซึ่งตั้งที่ว่าการที่บางบุญนากนี้ หลวงศรีสงครามเป็นนายอำเภอเพิ่งมาอยู่ใหม่ . . .”

และข้อความในรายงาน ฯ อีกตอนหนึ่งมีดังนี้

“วันที่ ๓๐ เวลาเช้าโมงครึ่งออกเรือจากบางบุญนาก ที่นี้จริงเดิมเรียกว่า บางชันนาก ที่หลังแก้ไขเรียกในคำหลวงว่า บางมูลนาก เดียวนี้กลายเป็นบางบุญนาก . . .”

จากข้อความในรายงาน ฯ นี้ จะเห็นว่า เมื่อมีการย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งใหม่ที่บางมูลนากนี้ ยังคงใช้ชื่ออำเภอเมืองภูมิอยู่จนกระทั่งวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ กระทรวงมหาดไทยได้มีประกาศใช้ชื่ออำเภอที่เปลี่ยนใหม่ให้ตรงกับชื่อตำบลที่ตั้งที่ว่าการอำเภอ สำหรับที่ว่าการอำเภอเมืองภูมิตั้งอยู่ที่บางมูลนาก จึงเปลี่ยนชื่อเป็น อำเภอบางมูลนาก ในปีพ.ศ. ๒๔๕๕ นี้ด้วย

สำหรับชื่อ “บางมูลนาก” นี้ เดิมเรียกว่า “บางชันนาก” เล่ากันว่า เดิมทีคลองบุงบง (เหนือตลาดบางมูลนาก) มีน้ำชุกชุมมาก และได้ใช้ไว้เกื่อนกลาดคลองและหมู่บ้านนี้จึงเรียกว่า “บางชันนาก” ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น “บางมูลนาก” (ส่วนคลองได้เปลี่ยนเป็นคลองบุงบง) แต่ในรายงาน ฯ ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพมีว่า ได้กลายเป็นบางบุญนาก ถ้าเป็นเช่นนั้นก็แสดงว่าตอนหลังได้กลายเป็นบางมูลนากอย่างเดิม เพราะปัจจุบันก็ยังเรียกบางมูลนากอยู่

ต่อมา ที่ว่าการอำเภอบางมูลนากได้ย้ายมาตั้งใหม่ ณ ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำน่าน เมื่อพ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึงปัจจุบันนี้

ปัจจุบันอำเภอบางมูลนากแบ่งการปกครองออกเป็น ๑๓ ตำบล เป็นเทศบาล ๑ แห่ง คือ เทศบาลเมืองบางมูลนาก เป็นสุขาภิบาล ๒ แห่ง คือสุขาภิบาลบางไผ่ และสุขาภิบาลวังตะกั่ว

วัดที่น่าสนใจในท้องที่อำเภอบางมูลนาก

ในท้องที่อำเภอบางมูลนากมีวัดที่มีโบราณวัตถุสถานที่น่าสนใจและน่าชมอยู่หลายวัดด้วยกัน เช่น วัดบางมูลนาก วัดชัยมงคล วัดท่าช้าง วัดห้วยเขน วัดหนองเต่า และวัดวังกรด เป็นต้น วัดบางวัดเป็นวัดที่เก่าแก่พอสมควร เช่น วัดท่าช้าง และวัดการ้อง ผู้เขียนจะได้กล่าวถึงวัดต่างๆ เหล่านี้ตามลำดับไป

วัดบางมูลนาก

วัดบางมูลนากตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านปากตะวันตก ตรงกันข้ามกับที่ว่าการอำเภอบางมูลนาก วัดนี้คงจะตั้งขึ้นพร้อมๆ กับตั้งที่ว่าการอำเภอบางมูลนากนั่นเอง เพราะตั้งชื่อวัดเหมือนกับชื่ออำเภอ หรือไม่ก็ก่อนหน้าเล็กน้อย คือตั้งพร้อมกับตั้งชื่อตำบลบางมูลนากก็ได้

วัดบางมูลนากมีโบราณวัตถุสถานที่เก่าและใหม่มากพอสมควร แต่ส่วนใหญ่สร้างขึ้นใหม่ เช่นวิหารซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปที่เรียกกันว่า “หลวงพ่อชินวรณ” ก็สร้างขึ้นใหม่ที่ลงบนโบสถ์เก่า ซึ่งถูกรื้อไป สำหรับหลวงพ่อชินวรณนี้มีลักษณะคล้ายพระพุทธรูปสมัยอู่ทอง เคยเป็นพระประธานในโบสถ์เก่ามาก่อน ต่อมาทางวัดได้รื้อโบสถ์เก่า แล้วสร้างเป็นวิหารทับลงที่เดิม ส่วนโบสถ์ของวัดนั้น ทางวัดได้สร้างขึ้นใหม่อีกหลังหนึ่งแล้วหล่อพระพุทธรูปเลียนแบบพระพุทธรูปชินราช ประดิษฐานเป็นพระประธานในโบสถ์ด้วย ในบริเวณวัดมีเจดีย์เก่า ๒ องค์ เป็นเจดีย์แบบลังกา ทรงเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง นอกจากนี้ก็มีหอสวดมนต์ ๒ ชั้น แบบทรงไทย และกุฏิอีกหลายหลังด้วยกัน เดิมริมแม่น้ำน่านมีต้นตะเคียนใหญ่อยู่หลายต้น ต่อมาตถึงพังต้นตะเคียนจึงล้มลงน้ำไปด้วย

ทางวัดมีงานประจำปีทุกปี ตรงกับวันขึ้น ๒-๓ ค่ำ เดือน ๑๑ ในงานมีสิ่งที่น่าสนใจ

สนใจและน่าชมอย่างยิ่งก็คือ การแข่งเรือ เนื่องจากเป็นฤดูน้ำหลากเต็มฝั่งแม่น้ำน่านด้วย จึงเหมาะกับการแข่งเรือและมีคนมาชมกันมากที่สุดทีเดียว

วัดชัยมงคล

วัดชัยมงคลตั้งอยู่ปากเดียวกับที่ว่าการอำเภอบางมูลนาก เห็นตลาคบางมูลนาก และอยู่ริมทางรถไฟด้วย เดิมวัดนี้ชาวบ้านเรียกกันว่า “วัดใหม่” และมีชื่อเต็มว่า “วัดใหม่ ชัยมงคล” ต่อมาเรียกกันว่า วัดชัยมงคล ทางราชการก็เรียกชื่อนี้เช่นกัน

วัดชัยมงคลเริ่มสร้างครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ สิ่งก่อสร้างรุ่นแรกก็คือโบสถ์ ศาลาการเปรียญหลังเก่าและหอรบั้งเก่า นอกจากนี้ก็มีสิ่งก่อสร้างใหม่ๆ เช่น ศาลาการเปรียญซึ่งสร้างได้ใหญ่โตมาก และมีกุฏิเป็นแบบอาคารทรงไทยอีกหลายหลังด้วยกัน เป็นที่น่าสังเกตว่า วัดนี้ตั้งอยู่ในที่ลุ่ม พอฤดูน้ำหลากน้ำท่วมบริเวณวัดทั้งหมด สิ่งก่อสร้างทุกหลังต้องยกพื้นสูงและมีเสาค้ำยัน แม้กระทั่งโบสถ์ก็ต้องยกพื้นสูงและมีเสาค้ำยันเช่นเดียวกัน

ถ้าท่านผู้อ่านเดินทางรถไฟสายเหนือ เมื่อออกจากสถานีบางมูลนากไปทางเหนือ จะเห็นวัดชัยมงคลอยู่ทางซ้ายมือ ซึ่งมีสิ่งก่อสร้างต่างๆ ตั้งกล่าวสง่างามอย่างยิ่ง

วัดท่าช้าง

วัดท่าช้างตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำน่านปากตะวันออกในท้องที่บ้านท่าช้าง ตำบลเนินมะกอก ได้ที่ว่าการอำเภอบางมูลนากลงไป

สาเหตุที่หมู่บ้านและวัดมีชื่อว่า “ท่าช้าง” นั้นเล่ากันว่า กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ได้เสด็จไปนมัสการหลวงพ่อบึง ณ วัดหรือภูเขาราม ตำบลบางกลาง อำเภอกันทรวิชัย ได้ขี่ช้างข้ามแม่น้ำน่านตรงที่ตั้งวัดท่าช้าง ต่อมาชาวบ้านจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านท่าช้าง” และได้สร้างวัดขึ้น เรียกว่า “วัดท่าช้าง”

วัดท่าช้างมีพระพุทธรูปที่มีประชาชนศรัทธากันมากที่สุดคือ “หลวงพ่อบึง” เล่ากันว่า เดิมอยู่ที่วัดการ้อง (สำหรับวัดการ้อง เป็นวัดที่เก่าแก่มาก ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำน่าน คนละฟากกับวัดท่าช้าง ต่อมาวัดนี้พังลงน้ำหมดแล้ว จึงเหลือแต่ชื่อเท่านั้น) สำหรับหลวงพ่อบึงนี้เป็นพระพุทธรูปหิน เล่ากันว่าเมื่อครั้งที่กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์เสด็จกลับ

จากวัดศิริบุญาราม ได้แวะนมัสการหลวงพ่อกินที่วัดการ้องด้วย พระองค์ทรงพอพระทัยหลวงพ่อกินมาก จึงได้ขอพระเศียรหลวงพ่อกินไปไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ต่อมาราว พ.ศ. ๒๔๘๐ ชาวบ้านได้ช่วยกันสร้างพระเศียรต่อเติมขึ้นใหม่ แล้วนำหลวงพ่อกินมาประดิษฐานยังวัดท่าช้างแล้วสร้างวิหารให้ด้วย

นอกจากนี้วัดท่าช้างยังมีสิ่งก่อสร้างที่นึ่งสนใจก็คือ หอระฆังเก่า ๑ หลัง มีสวดลายแกะสลักไม้ที่สวยงามมากอยู่ที่หน้าบันด้วย และมีเจดีย์แบบลังกา ๑ องค์ กับโบสถ์ที่สวยงามอีก ๑ หลัง เล่ากันว่าโบสถ์มีถ้ำใต้น้ำ มีปลาลิ้นหมาร้อง เคยมีคนได้ยินเมื่ออยู่ในโบสถ์ มีปริศนาประจำหมู่บ้านว่า “สระแฝด มีแรดสองตัว ตาเถรชี้หัว ยายชีชีท้าย ใครคิดได้ให้ไปเอาที่ต่อตะ”

วัดห้วยเขน

วัดห้วยเขนตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลห้วยเขน และอยู่ทางทิศตะวันออกของที่ว่าการอำเภอบางมูลนาก มีถนนจากที่ว่าการอำเภอบางมูลนากถึงวัดนี้ได้

สำหรับที่มาของชื่อวัดและชื่อตำบลว่า “ห้วยเขน” นั้นเล่ากันว่า เดิมมีคลองผ่านหมู่บ้านตอนหนึ่งที่เกิดอ้อมมาก ชาวบ้านจึงเข็นเรือไปตามทางลัด ต่อมาได้กลายเป็นลำธารหรือลำน้ำเล็กๆ เรียกกันว่า “ห้วยเขน” และได้เพี้ยนมาเป็น “ห้วยเขน” เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

สิ่งที่น่าสนใจของวัดห้วยเขนก็คือโบสถ์และจิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์ ซึ่งสร้างขึ้นราว ๘๐ ปีล่วงมาแล้ว ตรงกับสมัยรัชกาลที่ ๕ คงจะสร้างขึ้นพร้อมกับตั้งวัดห้วยเขนนั่นเอง

สำหรับจิตรกรรมฝาผนังภายในโบสถ์นั้นมีทั้งเรื่องพุทธประวัติ และทศชาติชาดก เช่นพระเวสสันดร พระมโหสถ พระมหาชนก พระกัมมิตต และพระเนมิราชเป็นต้น ด้านหลังพระประธานเป็นเรื่องพระเวสสันดรทั้งหมด ส่วนเรื่องพระพุทธรูปอยู่ที่ตอนบนเหนือระดับหน้าต่างด้านข้าง และตอนล่างระดับหน้าต่างด้วย แต่ตอนล่างปูนกระเทาะเสียมากจนเห็นแผ่นอิฐ ภาพเขียนจึงกระเทาะหายไปด้วย จิตรกรรมฝาผนังทั้งหมดนับว่างดงามมากทีเดียว มีอิทธิพลตะวันตกผสมบ้างเล็กน้อย เพราะเขียนในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งมีอิทธิพลตะวันตกเข้ามาแล้ว จากการสอบถามชาวบ้านเล่าว่า ผู้เขียนภาพนี้ชื่อ “ทัง” ไม่ทราบมาจากไหน

ส่วนพระประธานในโบสถ์นี้มีชื่อว่า “พระชินสีห์” ซึ่งคล้ายกับ พระชินวรณ์ วัดบางมูลนาก และพระชินวงศ์วัดจักรต ทั้ง ๓ องค์นี้คล้ายกันมาก ชื่อก็คล้องกัน

วัดหนองเต่า

วัดหนองเต่า เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านหนองเต่า ตำบลภูมิ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของที่ว่าการอำเภอบางมูลนาก มีถนนจากที่ว่าการอำเภอถึงวัดนี้ด้วย และที่บ้านหนองเต่าเองที่เคยเป็นที่ตั้งของเมืองภูมิมาก่อนวัดนี้ก็คงเป็นวัดที่มีมาแล้ว ในสมัยที่เป็นเมือง-ภูมิ

โบราณสถานของวัดที่เก่าแก่สมัยยังเป็นเมืองภูมิก็น่าจะได้แก่โบสถ์ ซึ่งมีลวดลายปูนปั้นที่หน้าบันด้วย และมีเสาทั้งด้านหน้าและด้านหลังด้านละ ๔ ต้นมีบัวหัวเสาเป็นแบบปูนปั้น นอกจากนี้โบสถ์ก็มีศาลเจ้าพ่อพระธรรมยา (ที่เคยเป็นผู้ว่าราชการเมืองภูมิ) ซึ่งชาวบ้านช่วยกันสร้างขึ้นด้วย

วัดวังกรด

วัดวังกรดตั้งอยู่ในท้องที่บ้านวังกรด ตำบลวังกรดและอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของที่ว่าการอำเภอบางมูลนากแต่ทางทิศใต้ของวัดหนองเต่า เป็นวัดที่เก่าแก่พอ ๆ กับวัดหนองเต่า และวัดห้วยเขน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีพระพุทธรูปรุ่นเดียวกับพระพุทธรูปที่วัดห้วยเขน และวัดบางมูลนาก สำหรับที่วัดวังกรดนี้มีชื่อว่า “พระชินวงศ” ประดิษฐานอยู่ภายในโบสถ์ที่เก่าพอ ๆ กับโบสถ์วัดห้วยเขนและวัดหนองเต่านั่นเอง

สำหรับชื่อวัด หมู่บ้าน และตำบลว่า “วังกรด” นั้น เล่ากันว่า เนื่องจากมีต้นกรดอยู่มากมายริมวังน้ำใหญ่ จึงเรียกกันว่า “วังกรด” และตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน ตำบลและชื่อวัดเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

วัดห้วยเรียงใต้

วัดห้วยเรียงใต้ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านห้วยเรียงใต้ ตำบลวังกรด อยู่ทางทิศใต้ของวัดวังกรดห่างกันไม่มากนัก

คุณสุเทพ สินสวาท ครูใหญ่โรงเรียนวัดห้วยเรียงใต้ ได้เขียนความเป็นมาของวัดนี้ว่า “มีผู้เล่ามาว่าแรกเดิมเป็นเหมืองหรือลำห้วย ต้นน้ำนี้เกิดจากวงังวมาวังกระดาน ผ่านห้วยเรียงเหนือ ห้วยเรียงกลางและมาห้วยเรียงใต้ แต่ละหมู่บ้านที่ตั้งตามลำคลองจะต้องมีวัด

อยู่ แต่ละหมู่บ้านจะต้องมีลำน้ำ เรียกว่าลำห้วย ชาวบ้านจึงเรียกว่าหมู่บ้านที่เรียกกันมาว่า บ้านห้วยเรียงเหนือ บ้านห้วยเรียงกลาง และบ้านห้วยเรียงใต้ แต่ละหมู่บ้านมีวัดชื่อเดียวกับ ชื่อหมู่บ้านสำหรับวัดห้วยเรียงใต้ สร้างขึ้นประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๘ โดยชาวบ้านได้ร่วมกัน สร้างเป็นวัดมุงแฝกก่อน ต่อมา พ.ศ. ๒๔๗๙ จึงสร้างเป็นศาลาหินเพื่อเป็นที่อาศัยเรียนของเด็กในบ้านห้วยเรียงใต้ ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงเจริญยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ยังมี วัดโพธิ์ทอง อยู่ในท้องที่ตำบลเนินมะกอกสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ นายสำราญ หล่อทรัพย์ เล่าว่า เหตุที่ชื่อวัดโพธิ์ทอง เนื่องด้วยก่อนที่จะสร้างวัด ชาวบ้านได้ร่วมกันเลือกสถานที่ตั้ง เห็นว่าสถานที่ตั้งวัดโพธิ์ทองเป็นที่เนินสูง น้ำท่วมไม่ถึง และมีต้นโพธิ์อยู่ ๓ ต้นด้วยจึงสร้างวัดขึ้นแล้วตั้งชื่อว่าวัดโพธิ์ทองเรื่อยมา วัดท่าหอย อยู่ในท้องที่ตำบลบางไผ่ เดิมมีหอยชุกชุมมากทั้งหอยโข่ง หอยขมและหอยทราย จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่าบ้านท่าหอย และมีหนอง ๒ แห่ง เรียกกันว่าหนองหอยใหญ่และหนองหอยเล็ก ชื่อวัดที่สร้างขึ้นจึงเรียกวัดท่าหอยตามชื่อหมู่บ้านไปด้วย วัดวังตะกู่ ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านวังตะกู่ ตำบลวังตะกู่ เหตุที่ชื่อเช่นนี้เพราะมีต้นตะกู่อยู่ริมวังนั่นเอง วัดนี้มีโบสถ์ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่ถูกวาตภัยจนโบสถ์พัง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๖ ขณะนี้กำลังสร้างโบสถ์ใหม่ มีพระประธานสร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๕ และมีรูปหล่อหลวงพ่อเขียน สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐ ด้วย วัดใหม่ตาเป้ง อยู่ในท้องที่บ้านห้วยหลัว ตำบลบางไผ่ เดิมหมู่บ้านนี้เป็นป่า ตาเป้งเป็นหัวหน้าคณะผู้จับจองที่ดิน ชื่อหมู่บ้านจึงชื่อว่า บ้านตาเป้ง ต่อมาตาเป้งได้สร้างวัดขึ้นใหม่ จึงเรียกกันว่า วัดใหม่ตาเป้งเรื่อยมาจนปัจจุบัน วัดโพธิ์แดน อยู่ในท้องที่บ้านโพธิ์แดน ตำบลบางไผ่ ชื่อของวัดและชื่อหมู่บ้าน มาจากมีต้นโพธิ์ใหญ่มากต้นหนึ่ง และลำคลองเล็กๆ ๕ กั้นเขตแดนของราษฎรที่มาจับจองที่ดินลำคลองนี้เรียกกันว่า ลำแดนต่อแดน ชื่อหมู่บ้านจึงชื่อ บ้านโพธิ์แดน และวัดนี้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ มีโบสถ์เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๓ และเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ วัดโคกปลาตุก อยู่ในท้องที่บ้านโคกปลาตุก ตำบลวังสำโรง เล่ากันว่า ชื่อวัดและชื่อหมู่บ้าน มาจากมีโคกหรือทางน้ำเล็กๆ ในหมู่บ้านนี้ และมีปลาตุกชุกชุมมาก ชาวบ้านจึงเรียกบ้านปลาตุก และได้สร้างวัดขึ้นเมื่อราว ๔๐ ปีล่วงมาแล้ว โดยตั้งชื่อวัดชื่อเดียวกับชื่อหมู่บ้าน “วัดเศรษฐีโคก” อยู่ในท้องที่บ้านเศรษฐีโคก ตำบลวังสำโรง ที่มาของชื่อวัดและชื่อหมู่บ้าน เล่ากันว่า ราว พ.ศ. ๒๔๘๐ หมู่บ้านนี้มีป่าไม้ทึบและมีหนองน้ำที่ปกคลุมไป

ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้าขอกราบเรียนว่า บ้านหนองเครือเถาโค้ง ต่อมาได้สร้างวัดขึ้นตั้งชื่อว่า “วัดเครือเถาโค้ง” และเมื่อได้ตั้งโรงเรียนขึ้น ทางราชการจึงตั้งชื่อว่า “โรงเรียนวัดเครือเถาโค้ง” ชื่อหมู่บ้านจึงเปลี่ยนตามชื่อโรงเรียนว่า “บ้านเครือเถาโค้ง” ส่วนชื่อวัดยังใช้ชื่อเดิม

วัดไคโสณ

ตั้งอยู่ในท้องที่บ้านไคโสณ ตำบลห้วยเขนที่มาของชื่อวัดและชื่อหมู่บ้านนี้ เนื่องจากมีไคหรือคลองเล็กๆ ในหมู่บ้าน และมีต้นโสนขึ้นเต็มลำไค จึงเรียกกันว่าบ้านไคโสณ ต่อมาชาวสระบุรีอพยพมาอยู่หมู่บ้านนี้ ได้ตั้งวัดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ และตั้งชื่อว่า วัดไคโสณ

วัดอื่นๆ ในท้องที่อำเภอบางมูลนาก

ในท้องที่อำเภอบางมูลนาก ยังมีวัดอีกหลายวัดด้วยกัน ดังรายชื่อวัด เช่น วัดวังกว้าง วัดไช้เนา วัดหอไกร วัดพุทธชะวัน วัดห้วยคต วัดเวฬุวาศรีประสิทธิ์ วัดบางไผ่ วัดวังน้ำเต้า วัดห้วยหลัว วัดหนองโก วัดหนองสะเตา วัดสามแยก วัดดงตะขบ วัดวังสำโรง วัดราษฎร์ศรัทธาทรงธรรม วัดหนองสองห้อง วัดหนองกอไผ่ วัดดงเย็น วัดทุ่งตับเต่า วัดหนองครก วัดลำประดาใต้ วัดบางลำภู วัดเพชรลูกกา วัดลำประดากกลาง วัดห้วยเรียงเหนือ วัดสุขุมาราม วัดวังขอนซุง วัดมะกอกงอ วัดสามัคคีธรรม วัดสำนักขุนเณร วัดเกาะแก้ว วัดทวยการาม วัดหนองกระท่อ วัดไทรย้อย วัดวังจี้ว วัดบรรพตสุธาราม วัดวังกะทะ วัดใหม่ชัยเจริญ วัดวังหินแรง วัดธรรมสังเวช วัดห้วยพุก วัดไคลิก วัดหนองสนวน และวัดเนินชัยศรี

ตำบลหมู่บ้านในท้องที่อำเภอบางมูลนาก

ตำบลหมู่บ้านในท้องที่อำเภอบางมูลนากมีทั้งหมด ๑๓ ตำบล ๑๐๒ หมู่บ้าน (รวมในเขตเทศบาลอีก ๑ ตำบลด้วย) ชื่อตำบลต่างๆ คือ บางมูลนาก เนินมะกอก หอไกร บางไผ่ ภูมิ วังสำโรง วังกรด ห้วยร่วม ห้วยเขน สำนักขุนเณร วังตะกู่ ห้วยพุก และวังจี้ว

ที่มาของตำบลเหล่านี้ รวมทั้งหมู่บ้านในแต่ละตำบลผู้เขียนรวบรวมมาจากครูสังกัด
องค์การบริหารส่วนจังหวัดของอำเภอบางมูลนาก และอดีตศึกษาธิการอำเภอบางมูลนากและ
ชาวบ้านอำเภอบางมูลนาก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

เนินมะกอก

เป็นตำบลตั้งอยู่ริมแม่น้ำน่านใต้ที่ว่าการอำเภอบางมูลนาก หรือใต้ตำบลบางมูลนาก
ลงไป ตำบลนของตำบลนี้เล่ากันว่า มีต้นมะกอกมากมายอยู่บนเนินดินสูงของหมู่บ้าน จึงเรียก
บ้านเนินมะกอกต่อมาเป็นตำบลเนินมะกอกในท้องที่ตำบลเนินมะกอกนี้ มีหมู่บ้าน ว่างกร่าง
ท่าช้าง โพธิ์ทอง บ้านไร่ เนินมะกอก และ ว่างทอง

ที่มาของ บ้านว่างกร่าง เล่ากันว่า มีต้นกร่างขนาดใหญ่ ๒ ต้น อยู่ริมแม่น้ำน่าน
ตอนที่เห็นวังน้ำลึก ต่อมาต้นกร่างได้โค่นลงน้ำไปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๗ จึงเรียก บ้านว่างกร่าง
ปัจจุบัน มีสถานีรถไฟว่างกร่าง ซึ่งเป็นสถานีรถไฟสายเหนือ ห่างจากกรุงเทพมหานคร ๒๕๐
กิโลเมตร บ้านท่าช้าง ได้กล่าวไว้แล้วในเรื่องวัดท่าช้าง บ้านโพธิ์ทอง ได้กล่าวแล้วในเรื่อง
วัดโพธิ์ทอง บ้านว่างทอง เป็นหมู่บ้านที่มีแหลมยื่นออกไปในแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นวังน้ำลึกและ
วนด้วยและมีต้นทองชันอยู่บนเนินริมตลิ่งของแม่น้ำน่านด้วยจึงเรียกกันว่า บ้านว่างทอง

หอไกร

เป็นตำบลที่อยู่ทางทิศเหนือของที่ว่าการอำเภอบางมูลนาก เล่ากันว่า หอไกรเพี้ยน
มาจากหอไกล ซึ่งหมายถึงเป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลความเจริญ ต่อมาจึงเพี้ยนจาก “ไกล”
เป็น “ไกร” จึงเรียก บ้านหอไกร และเป็นตำบลหอไกรจนถึงปัจจุบัน และปัจจุบันเป็นชื่อ
สถานีรถไฟหอไกร ด้วย ซึ่งห่างจากกรุงเทพมหานคร ๓๐๓ กิโลเมตร

ชื่อหมู่บ้านในตำบลหอไกรมีบ้าน ไข่เน่า คลองแค คลองขุด และ ย่านท่าเสา

ที่มาของหมู่บ้านที่รวบรวมได้คือ บ้านไข่เน่า เล่ากันว่า มีขบวนขันหมากของชาย
หนุ่มมาจอดเรือที่หมู่บ้านนี้เพื่อพักผ่อนและหุงหาอาหารกิน และได้นำไข่มาต้ม ปรากฏว่าไข่เน่า
เสียหมด ประกอบกับมีต้นไข่เน่าต้นใหญ่มากอยู่ที่หมู่บ้านนี้จึงเรียกกันว่า บ้านไข่เน่า

บางไผ่

เป็นชื่อตำบลและหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของตำบลหอยไกร และอยู่ริมแม่น้ำน่านด้วย ที่มาของชื่อ บางไผ่ เล่ากันว่าเดิมมีป่าไผ่มากประมาณ ๓ ใน ๔ ของหมู่บ้านนี้ แต่ปัจจุบันถูกทำลายเพื่อทำนาเสียเป็นส่วนใหญ่จึงเรียก บ้านบางไผ่ ต่อมาเป็น ตำบลบางไผ่ เดิมเป็นตำบลที่กว้างขวางมาก เมื่อทางราชการตั้งอำเภอตะพานหิน ได้แยกหมู่บ้านต่างๆ หลายนับหมู่บ้าน ไปขึ้นกับอำเภอตะพานหิน เช่น หาดแดงโม ไทรโรงโชน คลองข่อยและคลองคูน เป็นต้น

ปัจจุบันตำบลบางไผ่มีหมู่บ้าน โพร้แดน ทำหอย สถานีดังตะขบ วังน้ำเต้า ห้วยคต ท่าตะกู ยายแลบ หรือสามแยก ท่าบัว ห้วยหลัว และ บางไผ่

ที่มาของชื่อหมู่บ้าน โพร้แดน เพราะมีต้นโพธิ์ใหญ่มากอยู่ในวัด และบริเวณหมู่บ้านมีลำคลองกันเขตแดนของชาวบ้าน เป็นลำแดนต่อแดน จึงเรียกบ้านโพธิ์แดน ทำหอย มาจากที่หาดทรายริมแม่น้ำมีหอยทรายชุกชุมและตามคลองตามหนองก็มีหอยขมหอยโข่งมากเช่นกัน จึงชื่อหมู่บ้านว่า บ้านท่าหอย ส่วน บ้านสถานีดังตะขบ มาจาก การตั้งสถานีรถไฟขึ้นแล้วปรากฏว่าประชาชนที่สถานีนี้เป็นชาวบ้านตำบลดังตะขบ ซึ่งขึ้นกับอำเภอตะพานหินจึงตั้งชื่อ สถานีรถไฟดังตะขบ ต่อมากลายเป็นชื่อหมู่บ้านไป สถานีรถไฟดังตะขบ ห่างจากกรุงเทพมหานคร ๓๐๙ กิโลเมตร วังน้ำเต้า เนื่องจากแม่น้ำน่านไหลผ่านอำมวัดเป็นรูปผลนาเต้า และมีวังน้ำลึกด้วย ห้วยคต เนื่องจากมีคลองคตเคี้ยว จึงเรียก บ้านคลองห้วยคต ต่อมาเหลือ บ้านห้วยคต สำหรับ ห้วยหลัว ไม่ทราบที่มาแต่หมู่บ้านนี้มี วัดใหม่ตาเบ็ง ซึ่งมีตาเบ็งเป็นคนแรกที่มาจับจองที่ดิน จึงตั้งชื่อบ้านตาเบ็งต่อมาสร้างวัดขึ้น จึงชื่อวัดใหม่ตาเบ็ง ต่อมาเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านใหม่เป็น ห้วยหลัว จนถึงปัจจุบัน ส่วน ท่าตะกู มาจากมีต้นตะกู ริมท่าหน้า และ สามแยก หรือ ยายแลบ เนื่องจากมีคลองแยกเป็นสามสาย และมียายแลบ สร้างวัดขึ้นเรียกวัดยายแลบ ต่อมาเปลี่ยนเป็นวัดสามแยก ทั้งชื่อวัดและชื่อหมู่บ้านจึงใช้ชื่อเดียวกัน

ภูมิ

ได้กล่าวแล้วว่าภูมิเคยเป็นเมืองภูมิมาก่อน แต่ที่มาของชื่อ “ภูมิ” ไม่ทราบว่า มีประวัติอย่างไร เล่ากันมาว่าเป็นเมืองภูมิพระราชทานด้วย เมื่อทางราชการย้ายที่ว่าการอำเภอ

คลองในท้องที่หมู่บ้านนั้นคนเดินมาก เมื่อมาถึงหมู่บ้านนี้คงต้องลงเข็น จึงเรียก “บ้านห้วยเข็น”
ต่อมาเปลี่ยนเป็น บ้านห้วยเขน และเป็นตำบลห้วย

ชื่อหมู่บ้านในตำบลห้วยเขน มีไคโสณ ไคตายวน ไคมะขาม หนองโก และ
ลำประดาใต้

สำหรับที่มาของหมู่บ้าน ไคโสณ นั้นเนื่องจากมีลำไคหรือคลองเล็กๆ ผ่านหมู่บ้าน
และมีต้นไคอยู่มาก ชาวสระบุรีได้อพยพมาอยู่อาศัย จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านไคโสณ เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๖๕ เดิมหมู่บ้านนี้ขึ้นกับตำบลหนองเต่า ต่อมาเมื่อเปลี่ยนเป็นตำบลภูมิ เมื่อ พ.ศ.
๒๔๘๒ บ้านไคโสณ ก็ยังขึ้นกับตำบลภูมิ จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๔๘๓ จึงขึ้นกับตำบลห้วยเขน
บ้านหนองโก มีหนองลึกและกว้างมีเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๒ เส้น และมีต้นตะโกขึ้นอยู่
ขอบหนองด้วย ส่วน ลำประดาใต้ มาจากหมู่บ้านนี้มีลำน้ำไหลผ่าน และมีแมงตามากมายด้วย
จึงเรียกบ้านลำประดา ซึ่งหมายถึงว่า “ลำ” คือ “ลำน้ำ” “ประ” มาจาก “ปะ” คือ “พบปะ”
“ดา” คือ “แมงดา” เมื่อรวมกันเข้าก็เป็นลำประดา ลำน้ำนี้เป็นแนวยาวจากทิศออกไปทาง
ทิศตะวันตก ทางทิศตะวันออกเรียก “บ้านลำประดาเหนือ” เพราะอยู่เหนือน้ำ ทางทิศตะ
วันตก เรียก “บ้านลำประดาใต้” ส่วนตรงกลาง เรียกว่า “บ้านลำประดากลาง” สำหรับลำ
ประดาเหนือและลำประดากลางนั้นขึ้นกับตำบลวังตะกู่ ซึ่งจะกล่าวต่อไป

วังตะกู่

เป็นตำบลและหมู่บ้านอยู่ทางทิศตะวันออกของตำบลห้วยเขน ที่มาของชื่อ วังตะกู่
นี้เนื่องมาจากเมื่อราว ๑๐๐ กว่าปีมาแล้ว มีต้นตะกู่อยู่ที่ริมคลองบุงขงซึ่งผ่านหมู่บ้านนี้ และมี
วังน้ำลึกอยู่ตรงต้นตะกู่ด้วย จึงเรียกกันว่า บ้านวังตะกู่ ต่อมาได้กลายเป็นตำบลวังตะกู่

ในท้องที่ตำบลวังตะกู่ มีหมู่บ้านชื่อต่างๆ คือ หนองกระทอ ลำประดา มะกอกงอ
วังขอนซุง โคนกระถิน ห้วยเรียงเหนือ วังอีแร้ง และ วังตะกู่ ที่มาของชื่อหมู่บ้าน หนอง
กระทอ นั้นมาจากพ่อค้าชาวจีนไปซื้อหมูแล้วตีกระทอไว้ที่ริมหนองที่มาซื้อหมู จึงเรียกว่า
หนองกระทอ และกลายเป็นชื่อหมู่บ้านไป ส่วน ลำประดา นั้นคือ บ้านลำประดาเหนือ
กับ ลำประดาใต้ ที่กล่าวแล้วในตำบลห้วยเขน สำหรับ มะกอกงอ มาจากมีต้นมะกอกซึ่ง
มีลำต้นคดๆ งอๆ คล้ายข้อศอก จึงเรียกบ้านมะกอกงอ วังขอนซุง คุณไสว เล็กนาก ได้เรียบ

เรียงไว้ว่า หมูบ้านนี้มีคลองผ่านซึ่งคดมากประจวบซ้อคอก และเป็นวังน้ำลึกด้วย ผู้นำซูล่องลงมาถึงคลองคดนี้ จะคดอยู่ตรงนั้นทุกครั้ง กว่าจะผ่านได้ก็ลำบากมาก จึงเรียกกันว่า บ้านวังขอนซุง จนถึงปัจจุบันนี้ โลกกระถิน มาจากหมู่บ้านที่คดนี้เป็นโคกมีต้นกระถินหนามซึ่งสูงประมาณสองเมตรครึ่งมีหนามแหลมคมมาก ยาวประมาณสองนิ้ว ดอกสีเหลือง จึงเรียก บ้านโลกกระถิน และมีชื่ออื่นด้วย ทิวคมีพระพุทธรูปของสัมฤทธิ์ที่เก่าแก่มากองค์หนึ่ง ชาวบ้านเรียกว่าหลวงพ่อเซียงแสน ห้วยเรียงเหนือ เป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมห้วยซึ่งยาวมากและมีหมู่บ้านถึงสามหมู่บ้านเรียงกัน สำหรับหมู่บ้านนี้อยู่ทางทิศเหนือ จึงเรียกบ้านห้วยเรียงเหนือ ส่วนหมู่บ้านถัดลงมาเรียกบ้านห้วยเรียงกลาง และบ้านห้วยเรียงใต้ ซึ่งขึ้นกับตำบลวังกรด

วังกรด

เป็นตำบลและหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตำบลห้วยเขนและตำบลวังตะกั่ว เป็นตำบลหมู่บ้านที่มีคลองเป็นวังน้ำลึก และมีต้นกรวดขึ้นอยู่มากมายจึงเรียก “วังกรด” หมู่บ้านในตำบลนี้มี หนองคล้อ (หรือห้วยเรียงกลาง) ห้วยเรียงใต้ เข้มืองลาด หนองแหน หนองน้ำใส และ วังกรด

ที่มาของหมู่บ้าน หนองคล้อ มาจากมีหนองน้ำอยู่และมีหญ้าปล้องที่มีชื่อยาวๆ มากมายจึงเรียกหนองคล้อหมู่บ้านนี้มีอีกชื่อหนึ่งว่า ห้วยเรียงกลาง ส่วน ห้วยเรียงใต้ ก็อยู่ในตำบลนี้ด้วยและได้กล่าวถึงที่มาของชื่อในตำบลวังตะกั่วแล้ว

สำนักขุนเณร

เป็นชื่อตำบลและหมู่บ้าน อยู่ทางทิศตะวันออกของตำบลวังตะกั่วที่มาของชื่อนี้เล่ากันว่าในหมู่บ้านนี้มีชาวบ้านชื่อ “ขุนเณร” ตั้งบ้านเรือนอยู่ เมื่อคนถิ่นอื่นเดินทางทางเท้าและล่องแพซุงตามลำคลองบุษยามาพักที่หมู่บ้านนี้ จึงเรียกกันว่า “บ้านสำนักขุนเณร” เดิมขึ้นกับตำบลวังงิ้ว ต่อมาได้แยกออกเป็นตำบลสำนักขุนเณร มีหมู่บ้านต่างๆ เช่น กุดประดู่ ไทรย้อย วังหินแรง หนองจ้าว วังบงค์ ใต้ผักแว่น ตะกุดไร และ สำนักขุนเณร

ที่มาของหมู่บ้านเหล่านี้ เช่น กุดประดู่ มาจากมีคลองกลางหมู่บ้าน และมีต้นประดู่อยู่กลางคลอง ปัจจุบันเหลือแต่ตอประดู่ เพราะถูกทำลายไปแล้ว ไทรย้อย มาจากมี

ต้นไทรย้อยอยู่หลายต้น วังหินแรง มีที่มา ๒ ทางคือทางในหมู่บ้านนี้เคยมีป่าไผ่มาก มีคนไปตัดไม้ไผ่มาแล้วจะถูกใช้ป่าเส่งงานเอา และอีกทางหนึ่งเล่าว่ากลางคลองบุงบงที่ผ่านหมู่บ้านนี้มีวังน้ำลึก และน้ำใสถึงกับหินที่อยู่เรียงรายระเกะระกะคล้ายศิลาแรงทั้งยังมีจระเข้กัดด้วย จึงเรียกกันว่า “บ้านวังหินแรง” หนองง้าว คุณสมศักดิ์ ร่วมสังข์ทองได้เรียบเรียงไว้ว่าเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๐ ลุงเง้าได้มาตั้งปลูกกระท่อมอยู่ใกล้หนองน้ำ ซึ่งบริเวณนี้เป็นป่าไม้ที่มีสัตว์ร้ายมาก เมื่อแก่เสียชีวิต บริเวณนี้ไม่มีใครอาศัยอยู่อีก จนกระทั่งมีคนชักลากซุงผ่านมาบริเวณนี้ และได้อาศัยน้ำในหนองใช้ และเรียกหนองน้ำว่า “หนองตะง้ำ” ต่อมาเพี้ยนเป็น “หนองง้าว” และเมื่อเป็นหมู่บ้านที่คนอาศัยอยู่มากขึ้นจึงเรียก “บ้านหนองง้าว” ส่วนวังบงก็ เข้าใจกันว่ามีวังน้ำลึกที่คลองบุงบงและมีไผ่บงมากด้วย จึงเรียกกันบ้านวังบง

วังงัว

เป็นตำบลและหมู่บ้านอยู่ทางทิศตะวันออกของตำบลสำนักขุนเณร ที่มาของ “วังงัว” ก็เนื่องมาจากมีต้นงัวจำนวนมากที่ริมวังน้ำลึกนี้ด้วย จึงเรียกว่า “บ้านวังงัว” และเป็นตำบลด้วย หมู่บ้านในตำบลนี้มี บ้านวังเรือน และ บ้านวังงัว เป็นต้น ที่มาของ บ้านวังเรือน เนื่องจากที่หมู่บ้านนี้ เดิมมีวังน้ำลึกในคลองที่ผ่านหมู่บ้าน คนที่ผ่านไปมาและคนหาปลาจะมาพักผ่อนใกล้วังน้ำลึกนี้เสมอ เลยตั้งชื่อว่า “บ้านวังเรือน” กันเรื่อยมา

ห้วยร่วม

เป็นตำบลและหมู่บ้าน อยู่ทางทิศใต้ของตำบลสำนักขุนเณร ที่มาของชื่อนี้ เนื่องมาจากหมู่บ้านนี้มีคลองเล็กๆ หลายสาย และคลองแต่ละสายก็ไหลมารวมกันในหมู่บ้านนี้ ชาวบ้านจึงตั้งชื่อ “บ้านห้วยร่วม”

ตำบลห้วยร่วมมีหมู่บ้านต่างๆ คือ ห้วยร่วมเหนือ หนองสนวน หนองสองห้อง ไตรัง ห้วยตาดำ และ ห้วยน้ำโจน ที่มาของชื่อหมู่บ้าน หนองสนวน เนื่องมาจากมีต้นสนวนใหญ่อยู่ ๓ ต้น ริมหนองน้ำ ชาวบ้านมาตั้งบ้านเรือนเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๖๗ ห้วยน้ำโจน เล่ากันว่า มีคลองน้ำไหลแรงมากบางตอนมีน้ำโจนสูงจากระดับน้ำประมาณ ๑-๑ ๑/๒ เมตร คลายน้ำไหลกระทบสันหรือคุ จึงเรียก “บ้านห้วยโจน” หนองสองห้อง เนื่องมาจากมีสระใหญ่อยู่กลางระหว่างหนองสองหนอง จึงเรียกว่าบ้าน “หนองสองห้อง”

ห้วยพุก

เป็นตำบลและหมู่บ้านที่อยู่ใต้ตำบลสำนักขุนเณรลงไปและอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตำบลห้วยร่วม ในท้องที่ตำบลห้วยพุกมีหมู่บ้านต่างๆ เช่น บ้านสระเพลง บ้านไต่ลิก บ้านใหม่วังหว้า และ บ้านโคก หรือ บ้านเนินชัยศรี

ที่มาของบ้านสระเพลง นายชำนาญ ผูกพานิชเรียบเรียงไว้ว่า จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าว่า เดิมสระเพลงเป็นหมู่บ้านค่อนข้างใหญ่โต มีวัดวาอาราม ต่อมาชาวบ้านคิดสร้างคูกันสองหมู่บ้านโดยลงมือช่วยกันขุดและเล่นร่องแก่กันเพื่อให้คลายความเหน็ดเหนื่อย เมื่อขุดได้ยาวประมาณ ๒๐๐ เมตรเศษก็เลิกขุด ไม่ทราบเป็นเพราะเหตุใด หมู่บ้านนั้นก็กลายเป็นหมู่บ้านร้าง พื้นที่ที่ถูกขุดทำคูจึงกลายเป็นที่ขังน้ำ บ้านนี้จึงเรียก “บ้านสระเพลง” ไต่ลิก มาจากบริเวณหมู่บ้านเป็นเนินสูงมีบันไต่ลิกลงไปในคลองราว ๑๐ คอก จึงเรียกว่า “บันไต่ลิก” หรืออีกทางหนึ่งกล่าวว่ามีคลองเล็กๆ ลึกมากจึงเรียก “ไต่ลิก” บ้านใหม่วังหว้า มาจากมีต้นหว้าใหญ่อยู่ริมหน้าเป็นวังลึก ส่วน บ้านโคก หรือ บ้านเนินชัยศรี เนื่องมาจากหมู่บ้านเป็นที่เนินสูงน้ำไม่ท่วม จึงเรียกกันว่า “บ้านโคก” ต่อมาเปลี่ยนเป็น “บ้านเนินชัยศรี”

วังสำโรง

เป็นตำบลและหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของที่ว่าการอำเภอบางมูลนาก และใต้ตำบลภูมิจึงชื่อตำบลนี้เข้ากับชื่อตำบลในท้องที่อำเภอตะพานหิน คงมีที่มาเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหมู่บ้านวังสำโรงตั้งอยู่ริมคลองวังสำโรง คงมีน้ำลึกเป็นวังและมีต้นสำโรงมาก่อนนั่นเอง

ในท้องที่ตำบลวังสำโรงมีหมู่บ้านหลายหมู่บ้านด้วยกัน เช่น หนองครก ดงเย็น เขาโค้ง สายห้วย ไต่ปลาตุก หุ้งต๊ับเต่า หนองกอไผ่ และวังสำโรง เป็นต้น

ที่มาของหมู่บ้าน หนองครก เนื่องจากที่หมู่บ้านนี้มีหนองน้ำและต้นมะขามใหญ่อยู่ริมหนองน้ำนั้น ต่อมาต้นมะขามถุกโคน ชาวบ้านนำตอมาทำครกตำแป้งขนมจีนจึงเรียก “บ้านหนองครก” ดงเย็น มาจากหมู่บ้านนี้มีป่าที่บริมหอง อากาศเย็นสบายจึงเรียก “บ้านดงเย็น” เขาโค้ง เนื่องจากในหมู่บ้านมีหนองน้ำและแถววัลย์เป็นรูปโค้ง จึงเรียก “บ้านหนองเครือเถาโค้ง” ต่อมาได้ตั้ง “วัดเขาโค้ง” เพราะเห็นแถววัลย์มีรูปคล้ายเขากระบือ จึงได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านตามชื่อวัดว่า “บ้านเขาโค้ง” สายห้วย คุณฉลาด ไต่เอี่ยม ได้เรียบเรียงไว้ว่าเดิมชื่อ

“บ้านคูเมือง” เนื่องจากสันนิษฐานกันว่า เป็นที่ตั้งของเมืองเก่า เพราะมีหลักฐานบางอย่างปรากฏอยู่ให้สันนิษฐาน คือคูน้ำและคันดินรอบบริเวณแห่งหนึ่ง สระน้ำขนาดใหญ่ อิฐก้อนขนาดใหญ่ซึ่งปรักหักพัง เศษถ้วยชามสมัยเก่ายังคงเหลืออยู่ การที่มีคูน้ำและคันดินรอบบริเวณนี้เอง ชาวบ้านในสมัยก่อนจึงเรียกบริเวณนี้ว่า “บ้านคูเมือง” ส่วนที่เรียกกันว่า “บ้านสายห้วย” นั้น เล่ากันว่า เกี่ยวข้องกับเมืองภูมิของพระธรรมยาที่พระเจ้าแผ่นดินเสด็จมาคล้องช้าง แล้วสร้างโรงงานชั่วคราวเพื่อให้ช้างอยู่อาศัย บริเวณที่สร้างโรงช้างนั้นอยู่ริมสายลำห้วย ซึ่งเป็นทางน้ำเพื่อสะดวกในการให้หญ้าและน้ำแก่ช้าง บริเวณนี้จึงได้ชื่อว่า “สายลำห้วยโรงช้าง” ต่อมากร่อนเหลือ “สายห้วยโรงช้าง” และ “สายห้วย” ตามลำดับ หมู่บ้านนี้ในปัจจุบันจึงเรียกกันว่า “บ้านคูเมือง” บ้างเหมือนกัน แต่นิยมเรียก “บ้านสายห้วย” มากกว่า ปัจจุบันยังมีสระน้ำเหลืออยู่ ขนาดกว้างประมาณ ๑ เส้นเศษ ยาวประมาณ ๓ เส้นเศษ แต่ต้นเงินมากจนเป็นที่ทำนาได้แล้ว แต่ยังมีคันดินที่ปรากฏเห็นเป็นขอบสระอยู่ เศษถ้วยชามในสมัยเก่า และร่องรอยซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นบริเวณวัดเก่า เพราะมีผู้เคยพบพระพุทธรูปศิลาหักจมดินอยู่ และได้นำไปถวายวัดไต่ปลาตุ๊ก แต่ปัจจุบันไม่ทราบว่าจะสูญหายไป ณ ที่ใด และยังเหลืออิฐขนาดพิมพ์ใหญ่กว่าปัจจุบันจมดินอยู่ ทางวัดสายห้วยได้เคยช่วยกันขุดเอาอิฐเก่า ๆ เหล่านี้มาบูรณะวัดขึ้นใหม่ ซึ่งตั้งอยู่ห่างจากที่เดิมประมาณ ๑๐ เส้นเศษ นับว่าบริเวณหมู่บ้านสายห้วยนี้ น่าศึกษาค้นคว้าอย่างละเอียดอย่างยิ่ง

สำหรับบ้านไต่ปลาตุ๊ก คุณวิฑูรย์ คุ้มม่วง ได้เรียบเรียงจากคำเล่ากันว่า มีลำไต่หรือลำคลองเล็ก ๆ ผ่านหมู่บ้านนี้ และมีปลาตุ๊กมากด้วย คนที่มาหาปลาจึงเรียกว่า “ไต่ปลาตุ๊ก” ต่อมาจึงเป็นชื่อหมู่บ้านไป ส่วน “บ้านทุ่งตับเต่า” มาจากเต่าซึ่งมีชุกชุมมากนั่นเอง และ บ้านหนองกอไผ่ ก็มาจากหนองซึ่งมีกอไผ่ขึ้นอยู่มากมายจึงเรียกชื่อนี้

จึงเห็นได้ว่าตำบลหมู่บ้านในท้องที่อำเภอบางมูลนากัน นี้ ก็มีชื่อที่มาจากลักษณะของภูมิประเทศในตำบลหมู่บ้านนั้นเป็นสำคัญ เช่นถ้ามีต้นไม้ชนิดใดก็นำมาตั้งเป็นชื่อตำบลหมู่บ้าน ถ้ามีลำน้ำซึ่งมีวงน้ำตกรูใช้คำว่า “วัง” นำหน้า ซึ่งมีหลายชื่อ เช่น วังสำโรง วังกรด วังตะกู่ วังจิว วังกร่าง วังทอง วังน้ำเต้า วังพรม วังขอนแก่น วังอีแร้ง วังหินแรง วังบงคี และวังเรือน จะเห็นได้ว่า มีวงน้ำหน้าถึง ๑๓ ชื่อด้วยกัน

นอกจากนี้ยังมีคำที่ “หนอง” นำหน้า หมายถึงตั้งอยู่ใกล้หนองน้ำหรือในตำบล

หมู่บ้านนี้มีหนองน้ำ คำว่า “ห้วย” นำหน้าหมายถึงตำบลหมู่บ้านนี้มีห้วยหรือคลอง คำว่า “ไค” นำหน้าหมายถึง ตำบลหมู่บ้านนี้มีไคซึ่งหมายถึง ลำคลองเล็กๆ ผู้เขียนได้รวบรวมไว้ดังนี้

หนอง นำหน้ามีถึง ๑๓ ชื่อ คือ หนองสะเตา หนองเต่า หนองสีดา หนองโก หนองกระทอ หนองคล้อ หนองแหน หนองน้ำใส หนองเจ้า หนองสองห้อง และ หนองสวน

ห้วย นำหน้ามีถึง ๘ ชื่อ คือ ห้วยร่วม ห้วยเขน ห้วยพุก ห้วยหลัว ห้วยคต ห้วยกรวด ห้วยเรียง ห้วยตาดำ และ ห้วยน้ำโจน

ไค นำหน้ามีถึง ๗ ชื่อ คือ ไครัง ไคลึก ไคปลาตุก ไคโสน ไคตายวน ไคมะขาม และ ไคผักแว่น

นอกจากนี้ ทำ นำหน้า ๓ ชื่อ คือ ทำช้าง ทำตะกู่ และ ทำบัว